

PRZEMYSŁAW ŻUKIEWICZ ▶

Polityka koalicyjna w systemie partyjnym Ukrainy

Problematyka tworzenia i rozpadów koalicji zawiązywanych przez partie polityczne (frakcje parlamentarne) na Ukrainie nie doczekała się – jak dotąd – gruntownego opracowania. W monografiach poświęconych systemowi politycznemu Ukrainy, które w ostatnich latach ukazały się na polskim rynku wydawniczym, autorzy nie potraktowali polityki koalicyjnej jako autonomicznego zagadnienia, umieszczając rozważania na jej temat w rozdziałach traktujących o szeroko rozumianej ewolucji systemu partyjnego¹. Celem niniejszego artykułu jest zatem próba uzupełnienia tej istotnej luki badawczej.

W pierwszej części pracy przedstawiam podstawowe założenia teorii koalicji. Wskazuję przy tym na to, że w przypadku Ukrainy aplikacja narzędzi badawczych wypracowanych przez badaczy zachodnioeuropejskich systemów partyjnych napotyka na szereg problemów. W drugim podrozdziale opisuję najważniejsze wydarzenia na ukraińskiej scenie politycznej, które warunkowały w ostatnim dziesięcioleciu politykę koalicyjną poszczególnych ugrupowań. W części trzeciej artykułu formułuję wnioski oraz przedstawiam propozycje kolejnych badań nad koalicjami w systemie partyjnym Ukrainy.

---

¹ L. Hurska-Kowalczyk, *Opozycja polityczna na Ukrainie (1991–2006)*, Toruń 2011, s. 214–224; W. Baluk, *Kształtowanie się systemu partyjnego Ukrainy w okresie transformacji ustrojowej*, Wrocław 2006, *passim*; A. Olechno, *Instytucja prezydenta w systemie konstytucyjnych organów Ukrainy*, Toruń 2011, s. 45–59.

1. Polityka koalicyjna – zagadnienia definicyjne, problemy teoretyczne

Autorzy większości prac poświęconych polityce koalicyjnej skupiają się na analizie porozumień, które służyć mają w parlamentarzystwie powołaniu stabilnego gabinetu. Dlatego też brane są przez nich pod uwagę przede wszystkim modele logiczno-matematyczne, niekiedy tylko „wzbogacane” o element dystansu ideologicznego dzielącego poszczególne partie polityczne. Jedną z najbardziej popularnych propozycji teoretycznych jest w tym kontekście klasyfikacja koalicji zaczerpnięta z prac Arenda Lijpharta. Badacz wyróżnił w niej:

- a) koalicje minimalnie zwycięskie – tworzy je minimalna liczba partii potrzebna do uzyskania bezwzględnej większości mandatów;
- b) koalicje minimalnego rozmiaru – dodatkowym wymogiem jest to, by bezwzględna liczba mandatów była najmniejsza z możliwych;
- c) koalicje oparte na przetargu – wymaga się w tym przypadku, by liczba partii tworzących koalicję nie tylko była najmniejsza, ale by – w miarę możliwości – tworzyły ją wyłącznie dwa ugrupowania (im mniej partii uczestniczy w negocjacjach, tym bardziej prawdopodobna jest bowiem trwałość gabinetu)².

W kolejnych latach A. Lijphart rozwinął swoją koncepcję, wzbogacając ją o pomiar dystansu ideologicznego między partiami. Zaproponował następującą klasyfikację koalicji:

- a) koalicja minimalnego zasięgu – to sojusz partii, które dzieli najmniejszy dystans programowy mierzony na osi lewica – prawica;
- b) koalicja zwycięska i minimalnie zbieżna – obejmuje najmniejszą liczbę partii politycznych dysponujących bezwzględną większością głosów, a równocześnie zajmujących w systemie partyjnym pozycje programowo styczne;

---

² A. Lijphart, *Power Sharing versus Majority Rule: Patterns of Cabinet Formation in Twenty Democracies*, „Government and Opposition” 2008, t. 16, nr 4, s. 395–413.

- c) koalicja realistyczna – to porozumienie partii dominującej w systemie z partiami lewicy/prawicy³.

Problem badania potencjału koalicyjnego ukraińskich partii politycznych oraz wskazania dominującego wzorca tworzenia koalicji w systemie politycznym Ukrainy jest dwojakiego rodzaju. Po pierwsze, do wyborów parlamentarnych z 2002 r. trudno wskazać w systemie stabilne podmioty (lub odpowiednio: stabilne frakcje parlamentarne), które byłyby w stanie zapewnić danemu rządowi poparcie w Radzie Najwyższej. Po drugie, hybrydalna (prezydencko-parlamentarna) forma rządu, którą przewidywała Konstytucja Ukrainy z 1996 r., spowodowała, że ukraińskie gabinety zależne były głównie od poparcia ośrodka prezydenckiego, a w mniejszym stopniu – od decyzji frakcji parlamentarnych. Przyczyniło się to do tego, że największą wagę przywiązywano w Radzie Najwyższej do sformowania odpowiedniej większości popierającej politykę prowadzoną przez urzędującego prezydenta, a nie – przez szefa rządu.

Politolodzy na określenie tego typu większości używają pojęcia „frakcja prezydencka” lub też „partia władzy”⁴. Oznacza ono istnienie bloku politycznego, którego funkcjonowanie bardziej niżli na ideologii i programie zasada się na chęci kontrolowania instytucji państwowych za cenę realizowania konkretnych interesów politycznych ośrodka władzy dysponującego relatywnie najszerszymi uprawnieniami w systemie. Ostatecznym celem tworzenia tego typu sieci wzajemnych zobowiązań jest sformowanie i utrzymanie hegemonii określonej elity politycznej zarówno w parlamencie, jak i w ośrodkach rządowych.

Większość badaczy ukraińskiego systemu partyjnego zwraca uwagę na to, że funkcję klasycznych partii politycznych w początkach jego funkcjonowania wypełniały poszczególne klany (Liana Hurska-Kowalczyk określa je mianem grup polityczno-ekonomicznych⁵), walczące wówczas o poszerzenie swoich stref wpływów. Sukces prezydenta Leonida Kuczmy powszechnie wiązano z umiejętnością równoważenia interesów rozmaitych grup

³ Idem, *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, New Haven 1999, s. 94–96.

⁴ J. Szweđa, *Partie polityczne oraz system partyjny Ukrainy*, [w:] *Współczesna Ukraina*, red. Ł. Donaj, A. Romaniuk, Łódź 2007, s. 109.

⁵ L. Hurska-Kowalczyk, op.cit., s. 177 i n.

ekonomicznych, spośród których do największych zaliczano klany: dnipro-pietrowski, doniecki i kijowski. Obsada kluczowych stanowisk rządowych aż do ustąpienia Kuczmy zależna była od koniunktury ekonomiczno-politycznej warunkującej rywalizację pomiędzy klanami⁶.

O ile jednak odnaleźć można analogie pomiędzy celami realizowanymi przez poszczególne klany a interesami partii politycznych w zachodnich demokracjach, to mówienie o określonych koalicjach politycznych do wyborów z 2002 r. nie znajduje uzasadnienia⁷. Fluktuacja deputowanych pomiędzy frakcjami była bowiem wtedy tak ogromna, że żadne nieoficjalne porozumienie ani żadna formalna umowa nie dawały gwarancji stabilizacji systemu partyjnego. Jak wskazuje Paul D'Anieri, efemeryczność zawiązywanych sojuszy była nawet częstym powodem irytacji prezydenta Kuczmy⁸.

2. Polityka koalicyjna ugrupowań politycznych na Ukrainie po 2002 r.

Pierwszym sygnałem stabilizacji i konsolidacji reguł formowania koalicji były wybory w 2002 r. Blok przedwyborczy Za Jedyną Ukrainę („За єдину Україну!” – ZaJedU) tworzyli deputowani dotychczas bezwarunkowo popierający politykę prezydenta. O wielkiej wadze, jaką do dobrego wyniku bloku przywiązywał Kuczmy, świadczy to, że na czele listy kandydatów ZaJedU umieszczono nazwisko szefa prezydenckiej administra-

---

⁶ A. Åslund, *The Ancien Régime: Kuchma and the Oligarchs*, [w:] *Revolution in Orange. The Origins of Ukraine's Democratic Breakthrough*, red. A. Åslund, M. McFaul, Washington 2006, s. 12.

⁷ Za pewną formę konsolidowania opozycji można uznać zawiązany na przełomie lat 2000 i 2001, po ujawnieniu tak zwanych taśm Melnychenki (miały udowodniać rzekomy udział Ł. Kuczmy w zabójstwie dziennikarza, G. Gongadzego), ruch „Ukraina bez Kuczmy”, ale działalność tego frontu koncentrowała się raczej na organizowaniu społecznych protestów, aniżeli na prezentowaniu w parlamencie spójnego programu politycznego. Patrz szerzej: O. Prytula, *The Ukrainian Media Rebellion*, [w:] *Revolution in Orange...*, s. 105.

⁸ P. D'Anieri, *Understanding Ukrainian Politics. Power, Politics and Institutional Design*, New York 2007, s. 121.

cji, Wołodymyra Łytwna, a na drugim miejscu – nazwisko urzędującego premiera, Anatolija Kinacha⁹.

W obliczu konsolidacji obozu proprezydenckiego także przeciwnicy Kuczmy zaczęli dążyć do utworzenia przedwyborczych bloków. Najpoważniejszymi konkurentami ZajedU były wówczas dwie koalicje: Nasza Ukraina (Наша Україна – NU) pod wodzą zdymisjonowanego w 2001 r., ale wciąż popularnego, premiera Wiktora Juszczenki, oraz Blok Julii Tymoszenki (Блок Юлії Тимошенко – БЮТ). Ponieważ ten ostatni skupiał partie niewielkie i w dodatku niezbieżne programowo, powszechnie przewidywano rychły powyborczy rozpad bloku. Także ugrupowanie Juszczenki targane było wewnętrznymi konfliktami – zrywano porozumienia przedwyborcze, wciąż też poszukiwano kolejnych koalicyjnych partnerów. Pomimo tych organizacyjnych niedoskonałości wszystkie bloki wyborcze, dzięki nazwiskom swoim liderom, zyskiwały jednak na wyrazistości. Wyniki wyborów (zob. tab. 1 w aneksie) potwierdziły zresztą, że strategie konsolidacyjne przyczyniły się do uzyskania większej liczby mandatów przez reprezentantów silnych bloków wyborczych. Po raz pierwszy także indeks zmiany systemu partyjnego wskazywać zaczęły na symptomy jego stabilizacji¹⁰.

Nie mylili się jednak ci specjaliści, którzy przewidywali, że po ogłoszeniu oficjalnych wyników elekcji parlamentarnej w blokach wyborczych rozpoczną się procesy dekompozycyjne¹¹. Już w 2003 r. rozpadła się frakcja ZajedU. Jej miejsce zajęły zdecydowanie mniejsze: frakcja „Regiony Ukrainy”, frakcja Partii Przedsiębiorców i Przemysłowców Ukrainy oraz „Pracującej Ukrainy”, grupa „Demokratyczne Inicjatywy”, grupa „Europejski Wybór”, frakcja Ludowo-Demokratycznej Partii Ukrainy, grupa „Ludowy Wybór”, a także frakcja Agrarnej Partii Ukrainy¹².

---

⁹ T.A. Olszański, *Trud niepodległości. Ukraina na przełomie tysiącleci*, Kraków 2003, s. 9.

¹⁰ Indeks stabilności politycznej w wyborach w 1998 r. wynosił 0,55, a w wyborach w 2002 r. – już tylko 0,36. Zob. P. Żukiewicz, *Kategoria zmiany systemu partyjnego. Analiza problemów metodologicznych na przykładzie systemów Albanii i Ukrainy*, [w:] *Politologia jako nauka? Teoria a praktyka analizy politologicznej*, red. M. Krzysztofik, D. Gauza, Zielona Góra 2010, s. 377.

¹¹ A. Karatnycky, *The Fall and Rise of Ukraine's Political Opposition: From Kuchmagate to the Orange Revolution*, [w:] *Revolution in Orange...*, red. A. Åslund, M. McFaul, s. 35.

¹² L. Hurska-Kowalczyk, op.cit., s. 265–266.

Zbliżające się wybory prezydenckie i silna polaryzacja ukraińskiej sceny politycznej spowodowały jednak to, że koalicje będące w opozycji wobec polityki Kuczmy przetrwały pod niezmiennym szyldem i z tymi samymi liderami na czele, a partie do niedawna tworzące ZaJedU ściśle ze sobą współpracowały¹³ i angażowały się w kampanię wyborczą kandydata obozu władzy, premiera Wiktora Janukowycza. Należy podkreślić, że zgoda na przyjęcie tak zwanego pakietu konstytucyjnego¹⁴, będąca efektem negocjacji pomiędzy Juszczenką a Janukowyczem w trakcie wyborów prezydenckich w listopadzie i grudniu 2004 r., wpłynęła na przeorientowanie strategii wielu deputowanych, którzy zaczęli poszukiwać oparcia w ugrupowaniach silnych i mających największe szanse na sukces w wyborach parlamentarnych.

Główną tego przyczyną były poprawki wprowadzone do artykułu 83 Konstytucji. Założono w nich, że od 2006 r. ugrupowania reprezentowane w Radzie Najwyższej będą musiały porozumiewać się w sprawie utworzenia większości parlamentarnej, a kandydaturę premiera będą mogły zgłaszać jedynie koalicje dysponujące w parlamencie bezwzględną większością głosów. Jeśli w ciągu miesiąca od przeprowadzonych wyborów lub od utraty przez koalicję większości nie udałoby się w Radzie Najwyższej stworzyć większościowego bloku, prezydent uzyskiwał prawo do rozpisania przedterminowych wyborów¹⁵. W ten sposób wyeliminowano faktycznie możliwość powoływania gabinetów mniejszościowych, ale też ograniczono w znaczącym stopniu prawdopodobieństwo obstrukcji prac parlamentarnych związanej z niemożnością wyłonienia stabilnej większości gotowej popierać rząd.

---

¹³ Trzeba zaznaczyć, że powołany w 2003 r. rząd Janukowycza uważany jest przez niektórych badaczy za pierwszy w najnowszej historii Ukrainy gabinet koalicyjny. Koalicję parlamentarną tworzyło dziewięć frakcji, składających się głównie z przedstawicieli poszczególnych klanów oligarchicznych, a porozumienie o nazwie „Polityczna ugoda dla współpracy i solidarności” sygnowali premier i przewodniczący parlamentu, W. Łytwyn. Zob. O.P. Gołobucki, W.M. Jakuszyk (red.), *Polityczni partiji Ukrainy: pidhotowka do parlaments'kich wyboriw 2006 roku II. Socialistyczna partija Ukrainy: najawni resursy, problemy, perspektywy*, Kyjiw 2005, s. 7.

¹⁴ W jego skład wchodziły zapowiedzi następujących reform: 1) zmiana konstytucji; 2) przyjęcie proporcjonalnego systemu wyborczego; 3) wprowadzenie zasady mandatu imperatywnego; 4) przyjęcie nowego ustawodawstwa dotyczącego administracji lokalnej.

¹⁵ B. Jagusiak, *Systemy polityczne państw sąsiedzkich Polski*, Warszawa 2011, s. 167.

W lecie 2004 r. opozycyjny kandydat na prezydenta, Juszczenko, oraz liderka BJuT, Tymoszenko, podpisali nieformalną umowę o współpracy, której najważniejszym ustaleniem były gwarancje zajęcia stanowiska premiera przez przewodniczącą BJuT w sytuacji, gdyby elekcja prezydencka zakończyła się sukcesem lidera NU¹⁶. W lutym 2005 r., już po oficjalnym objęciu urzędu prezydenta przez Juszczenkę, na mocy powyższej umowy Tymoszenko, otrzymując poparcie 373 deputowanych, została premierem Ukrainy. Było to możliwe dzięki zmianie stanowiska dwóch ugrupowań dotychczas popierających obóz prezydenta Kuczmy i premiera Janukowycza – Socjalistycznej Partii Ukrainy (Соціалістична партія України – SPU) oraz Partii Przemysłowców i Przedsiębiorców Ukrainy (Партія промисловців і підприємців України – PPPU). Premier Tymoszenko uzyskała także poparcie Ludowej Agrarnej Partii Ukrainy (Народа аграрна партія України – NAPU) Łytwyna, ale nie oznaczało ono wejścia tego ugrupowania do tzw. „pomarańczowej koalicji”.

Od czasu objęcia stanowiska premiera liderka BJuT coraz częściej domagała się renegocjacji przedwyborczej umowy zawartej w obozie „pomarańczowych”. Sukces Juszczenki i Tymoszenko sprawił bowiem, że nie widziano już przeszkód w rozszerzeniu uprawnień głowy państwa. Stanowczo sprzeciwiał się temu jednak przewodniczący SPU, Ołeksandr Moroz, który obstawał przy pełnej realizacji pakietu konstytucyjnego¹⁷. Także pomiędzy prezydentem Juszczenką a premier Tymoszenko dochodziło do coraz częstszych sporów kompetencyjnych i personalnych. W efekcie tego we wrześniu 2005 r. rząd Tymoszenko został przez głowę państwa zdymisjonowany, a BJuT wycofał się z koalicji¹⁸. Następcą premier mianowa-

---

¹⁶ A. Karatnycky, op.cit., s. 36.

¹⁷ O. Derczahow, *Problemy rozwytku demokracji w Ukraini pisle pomaranczewoji rewoluciji*, [w:] *Po toj bik rozuminnia: Ukrajina ta Jewropa pisle Pomaranczewoji rewoluciji*, Kyjiw 2006, s. 50–52.

¹⁸ Jak wskazuje Margarita M. Balmaceda (zob. M.M. Balmaceda, *Energy Dependency, Politics and Corruption in the Former Soviet Union. Russia's power, oligarchs' profits and Ukraine's missing energy policy, 1995–2006*, New York–London 2008, s. 123–124), główną przyczyną odwołania premier Tymoszenko były niejasności związane z działalnością jej zwolenników w ukraińskim sektorze energetycznym. Sugerowano, że dawnych oligarchów zastąpili nowi, ale struktura realizacji prywatnych interesów przy cichej aprobacie rządu pozostała niezmienną. Sam prezydent jako oficjalną przyczynę odwołania wskazywał konflikt między Tymoszenko a Petrem Poroszenką (pełniącym wówczas funkcję

no Jurija Jechanurowa, do którego przylgnęło określenie „technokraty ze wschodniej Ukrainy”. Oznaczało to, że nie odgrywał on istotnej roli politycznej – był po prostu kandydatem możliwym do zaakceptowania przez wschodnioukraińskie elity polityczne, chętnie widzące własnego przedstawiciela na stanowisku premiera¹⁹. O tym, że zmiana premiera we wrześniu 2005 r. była wymierzona w Tymoszenko, świadczy fakt, że w rządzie Jechanurowa wymieniono jedynie siedmiu ministrów, podczas gdy pozostali w dalszym ciągu piastowali swoje stanowiska.

Kluczowym dokumentem, mającym wpływ na ostateczny rozpad „pomarańczowej koalicji”, było memorandum podpisane we wrześniu 2005 r. przez dotychczasowych przeciwników politycznych: Juszczenkę i Janukowycza. W zamian za możliwość utrzymania rządu Jechanurowa (nowy premier nie miał – co oczywiste – poparcia BJuT) prezydent zobowiązywał się do:

- a) przyjęcia tak zwanego prawa opozycyjnego regulującego zasady obsadzania komisji w parlamencie;
- b) ustanowienia specjalnej komisji do spraw prywatyzacji majątku państwowego;
- c) zapewnienia amnestii w sprawie nieprawidłowości podczas wyborów w 2004 r.²⁰

Jednak nawet po przyjęciu memorandum Juszczenko–Janukowycz nie było żadnej pewności co do tego, że spór w łonie elit rządzących został zażegnany na długo. Kolejna jego odsłona nastąpiła na początku 2006 r., gdy po kryzysie gazowym Rada Najwyższa wyraziła Jechanurowowi wotum nieufności. Juszczenko w reakcji na tę decyzję wycofał swój podpis z wrześniowego memorandum oraz ostentacyjnie zlekceważył decyzję parlamentu – zignorował dymisję premiera i określał go w oficjalnych dokumentach mianem „urzędującego”, ale „pozakonstytucyjnego”²¹.

---

przewodniczącego Rady Bezpieczeństwa i Obrony), uniemożliwiający premier sprawowanie władzy. Por. L. Wojciechowski, *Ukraina*, „Europa Środkowo-Wschodnia” 2008, r. XV, s. 266.

¹⁹ G. Flikke, *Pacts, Parties and Elite Struggle: Ukraine's Troubled Post-Orange Transition*, „Europe-Asia Studies” 2008, t. 60, nr 3, s. 384.

²⁰ G. Kasjanow, *Ukraina 1991–2007*, Kyjiv 2008, s. 383.

²¹ G. Flikke, *op.cit.*, s. 385.

Do elekcji parlamentarnej w 2006 r. przystępowano więc ponownie w blokach (efekt pełnej proporcjonalności systemu wyborczego), ale perspektywa zawiązania jakiegokolwiek powyborczej koalicji wydawała się nader odległa. Wyniki wyborów po raz kolejny dowiodły względnej stabilizacji ukraińskiego systemu partyjnego (do parlamentu dostały się jedynie partie lub bloki, które były w nim już obecne), ale stabilizacja ta oznaczała także patową sytuację. Pomimo wygranej PR (32% głosów) nie dysponowała ona wystarczającą większością mandatów do utworzenia samodzielnego rządu. Teoretycznie większość taką posiadała „pomarańczowa koalicja” (łącznie 243 mandaty), ale wydarzenia ostatniego roku dowiodły, że BJuT, NU oraz SPU mają ogromne problemy z zawarciem jakiegokolwiek porozumienia.

Gdy Tymoszenko ogłosiła koniec rozmów w sprawie powołania nowego gabinetu, ale nie wskazała żadnych szczegółowych decyzji personalnych, PR postawiła ultimatum, że w razie dalszego impasu jej liderzy rozpoczną negocjacje z pozostałymi ugrupowaniami po to, aby przeforsować w Radzie Najwyższej własne kandydatury na stanowiska członków prezydium. R. Bezmertny z NU zgłosił wówczas wniosek o odroczenie sesji parlamentu, ale poparła go jedynie połowa deputowanych BJuT. Ujawnienie wciąż trwającego w obozie „pomarańczowych” konfliktu spowodowało przejście Janukowycza do ofensywy. Rozpoczęły się rozmowy z Morozem i już 11 lipca 2006 r. lider SPU, dzięki głosom PR i KPU, został wybrany na stanowisko przewodniczącego parlamentu²². W zamian za to socjaliści, wraz z deputowanymi PR i KPU, przegłosowali wkrótce poparcie dla nowego gabinetu Janukowycza. W zgodnej opinii komentatorów nowa instytucja w ukraińskim systemie politycznym, za jaką uważano koalicję gabinetową, zyskiwała tym samym status trwałej praktyki. Sprzyjały jej proporcjonalny system wyborczy oraz – będące jego efektem – zmniejszenie liczby uczestników rywalizacji na poziomie parlamentarnym²³.

Po tym jak 18 lipca 2006 r. Janukowycz został mianowany przez Radę Najwyższą na stanowisko premiera, prezydent Juszczenko miał – zgodnie z wymogami konstytucyjnymi – 15 dni na rozpatrzenie tej kandydatury

---

²² Ibidem, s. 390.

²³ W.I. Tyszczenko (red.), *Ukraina w 2006 r. wewnątrz i zewnątrz*, Kijów 2007, s. 86–87.

i przesłanie jej z powrotem do parlamentu w celu ostatecznego zatwierdzenia nominacji. Mógł jednak także wybrać inny wariant postępowania – mianowicie poczekać do 24 lipca, kiedy to mijał 60-dniowy termin, który parlament miał na sformowanie nowego gabinetu, i wówczas rozwiązać Radę Najwyższą, ogłaszając ponowne wybory. W celu „ominięcia” tego konstytucyjnie wyznaczonego terminu deputowani postanowili zastosować wybieg prawny i przegłosowali 25 lipca decyzję o anulowaniu uchwały z 10 stycznia 2006 r. o dymisji gabinetu Jechanurowa, która to dymisja stała się początkiem procedury przeprowadzenia przedterminowych wyborów. Tworzyło to zadziwiającą sytuację prawną, która łatwo mogła być zakwestionowana przez sąd konstytucyjny.

W związku z tym Janukowycz podjął próbę przekonania Juszczenki do zaaprobowania swojej kandydatury na stanowisku premiera. Prezydent – pomny słabego wyniku NU i wciąż wzrastającej popularności Tymoszenko, jednocześnie chcący uniknąć wywoływania kolejnego kryzysu politycznego w kraju – zaakceptował ostatecznie propozycję Janukowycza. Ceną, którą udało mu się za to wynegocjować, było podpisanie przez obu polityków paktu, w którym nowy premier zobowiązał się do kontynuowania rozmów w sprawie przystąpienia Ukrainy do NATO (w zamian uzyskał od prezydenta gwarancje przeprowadzenia ogólnonarodowego i wiążącego referendum w tej kwestii) oraz zgodził się na pozostawienie języka ukraińskiego jedynym oficjalnym językiem w kraju (w zamian prezydent przystał na zapis, że język rosyjski pozostaje w wolnym użyciu)²⁴. W ten oto sposób Janukowycz ponownie zostawał premierem dzięki porozumieniu ze swoimi niedawnymi konkurentami: KPU, SPU i NU.

Drugi okres sprawowania władzy zakończył się jednak dla Janukowycza kolejnym kryzysem politycznym. Związany był on z oskarżeniami o próbę utworzenia – poprzez przekupywanie deputowanych opozycyjnych – większości zdolnej w Radzie Najwyższej do odrzucenia prezydenckiego weta²⁵. W obliczu groźby powodzenia strategii lidera PR Juszczenko w kwietniu 2007 r. wydał dekret o rozwiązaniu parlamentu i rozpisaniu

---

²⁴ V.L. Hesli, *The 2006 Parliamentary Election in Ukraine*, „Electoral Studies” 2007, nr 26, s. 505.

²⁵ N. Copey, *The Ukrainian Parliamentary Elections of 2007*, „Journal of Communist Studies and Transition Politics” 2008, t. 24, nr 2, s. 298.

przedterminowych wyborów. Jednak ani premier Ukrainy, ani parlamentarna większość nie uznali tej decyzji²⁶. Sytuacja uległa gwałtownemu pogorszeniu, gdy prezydent zdymisjonował popieranego przez Janukowycza prokuratora generalnego oraz zażądał od ministra spraw wewnętrznych wysłania oddziałów policji w celu „ochrony” (eufemistyczne określenie nadzoru) biura prokuratora. Obserwatorzy ukraińskiej sceny politycznej obawiali się, że konflikt ten może zakończyć się użyciem siły, jednak główni aktorzy sceny politycznej ostatecznie doszli do porozumienia i zgodzili się na rozpisanie przedterminowych wyborów²⁷.

Partie przystępowały do elekcji w pełni zmobilizowane. Zarówno Janukowycz, jak i Tymoszenko liczyli na ponowne objęcie stanowiska szefa/szefowej rządu. Sondáže przedwyborcze nie wskazywały jednak wyraźnie na to, kto zostanie zwycięzcą. Ostatecznie 30 września 2007 r. PR osiągnęła lepszy rezultat od BJuT. Ugrupowanie Tymoszenko zdołało jednak pozyskać największą liczbę nowych wyborców, dzięki czemu umocniło swoją pozycję drugiej co do wielkości frakcji parlamentarnej²⁸. Paradoksalnie, największą porażką Janukowycza okazało się niesforsowanie prognozy wyborczego przez SPU Moroza, przez co premier stracił kilkadziesiąt (decydujących jednak o większości) sojuszniczych mandatów. Lepszą kartą przetargową wobec mniejszych ugrupowań piwotalnych dysponowała pod koniec 2007 r. Tymoszenko i to jej udało się sformować kolejny rząd. Janukowyczowi pozostało przejście do ław opozycji.

Kolejny kryzys koalicyjny wybuchł na Ukrainie już dziewięć miesięcy po powołaniu rządu Tymoszenko. Liderka BJuT porozumiała się bowiem z PR i KPU w sprawie konstytucyjnych poprawek ograniczających kompetencje prezydenta oraz upraszczającymi procedurę jego ewentualnego odwołania. Przedstawiciele ugrupowania Juszczenki nie ukrywali wówczas, że traktują ten krok jako wymierzony w swojego lidera i nie zamierzają dłużej pozostawać w koalicji. Oskarżyli też Tymoszenko o sprzeniewierzenie się ideałom pomarańczowej rewolucji i próbę zawarcia nowego po-

---

²⁶ P. Bajor, *Przyczyny kryzysu politycznego na Ukrainie w 2007 roku (analiza politologiczna)*, „Politeja” 2007, nr 1, s. 469 i n.

²⁷ J. Neutze, A. Karatnycky, *Corruption, Democracy, and Investment in Ukraine*, Washington 2007, s. 2.

²⁸ M. Myagkov, P.C. Ordeshook, *Ukraine's 2007 Parliamentary Elections. Free and Fair, or Fraud Once Again?*, „Problems of Post-Communism” 2008, t. 55, nr 6, s. 34.

rozumienia koalicyjnego z ugrupowaniami prokremlowskimi. Po oficjalnym opuszczeniu przez NU koalicji parlament miał 30 dni na znalezienie nowej większości. Ponieważ Tymoszenko nie była skora do podpisywania formalnych umów z Janukowyczem (elektorat BJuT mógłby takiego kroku nie zaakceptować), postanowiono o poszerzeniu dotychczasowej koalicji o Blok Łytwyna (Блок Литвина – BL). Dzięki temu udało się uniknąć przeprowadzenia trzecich w ciągu trzech lat wyborów parlamentarnych.

Zwycięstwo Janukowycza w wyborach prezydenckich na Ukrainie w 2010 r. spowodowało kolejną zmianę w strategiach koalicyjnych – wielu deputowanych uznało, że z pragmatycznego punktu widzenia lepiej jest popierać obóz mający większe szanse na zwycięstwo w zaplanowanej na rok następny elekcji parlamentarnej. Dodatkowo na zawarcie porozumienia z PR zdecydował się BL. Ukształtowanie się nowej większości pozwoliło w marcu 2010 r. odwołać Tymoszenko ze stanowiska premiera i powołać na jej miejsce polityka PR, Mykołę Azarowa. Liderka BJuT nie zamierzała jednak ustąpić pola. Zarzuciła Janukowyczowi, że stworzoną przez niego koalicję wspierają pojedynczy deputowani, którzy odeszli z innych ugrupowań, co jest niezgodne z artykułem 83 ustawy zasadniczej przewidującym możliwość wyłącznie frakcyjnego podpisywania porozumień koalicyjnych. Problem, czy pojedynczy parlamentarzysta może decydować o przystąpieniu do koalicji musiał ostatecznie rozstrzygnąć Sąd Konstytucyjny Ukrainy. Na posiedzeniu w dniu 6 kwietnia 2010 r. sędziowie zdecydowali, że zmiana przynależności partyjnej może być dokonywana także przez pojedynczych deputowanych²⁹. Głosowanie nie było jednomyślne, ale komentatorzy przewidywali jego wynik, uznając, że większość mają w Sądzie Konstytucyjnym stronnicy Janukowycza. Nie było już zatem żadnych przeszkód do sformalizowania sojuszu, który

---

²⁹ Orzeczenie Sądu Konstytucyjnego (jego treść dostępna na stronie: <http://www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=108164> (dostęp 31 marca 2012 r.) pozostało w mocy ledwie kilka miesięcy. 30 września 2010 r. ten sam Sąd zdecydował o nieważności ustawy wprowadzającej poprawki konstytucyjne w 2004 r. Zgodnie z orzeczeniem Sądu jedyną obowiązującą ustawą zasadniczą jest w związku z tym oryginalna wersja Konstytucji Ukrainy uchwalona w 1996 r. Nie ma w niej mowy o konieczności tworzenia koalicji, głównie z tej przyczyny, że powołanie gabinetu ponownie zależy od woli prezydenta. Zob. np. E. Zieliński, *Rząd Ukrainy*, [w:] *Rządy w państwach Europy*, red. E. Zieliński, J. Zieliński, Warszawa 2006, s. 324–325.

określony został mianem „Koalicji stabilności i reform”. W jej skład weszły: PR, KPU oraz BL.

3. Wnioski

Analiza strategii koalicyjnych poszczególnych ugrupowań politycznych wskazuje na to, że – biorąc pod uwagę kryterium instytucjonalizacji przetargów koalicyjnych – rozwój ukraińskiego systemu partyjnego podzielić można na trzy etapy:

- a) lata 1989 – 2002 – to okres, w którym nie można mówić o koalicjach w klasycznym tego słowa znaczeniu; poszczególne frakcje polityczne reprezentujące interesy klanów opowiadały się bądź za, bądź też przeciw polityce urzędującego prezydenta – nie podpisywano jednak żadnych wiążących umów, poparcie parlamentu nie było bowiem konieczne dla powołania określonego składu rady ministrów;
- b) lata 2002–2006 – to okres tworzenia zrębów strategii koalicyjnych poszczególnych ugrupowań; pojawiają się pierwsze koalicje wyborcze (mające na celu maksymalizację wyniku wyborczego), w 2003 r. zawiązana zostaje formalna koalicja parlamentarno-rządowa; w tym czasie można już określić potencjał koalicyjny większości ugrupowań politycznych, choć główną osią ideologicznych podziałów pozostaje stosunek partii do polityki prezydenta Ł. Kuczmy;
- c) lata 2006–2010 – to okres stabilizowania układów koalicyjnych; wprowadzenie proporcjonalnej formuły wyborczej wymusza na partiach zawiązanie przedwyborczych sojuszy oraz ogranicza liczbę ugrupowań uczestniczących w repartycji mandatów; koalicje są formalizowane, choć formalizacja ta wymuszana jest przez odpowiednie zapisy konstytucji.

Spośród sześciu formalnych koalicji zawartych na Ukrainie w latach 2002–2010 (zob. tab. 2 – aneks) wszystkie miały charakter koalicji minimalnie zwycięskich – ich celem było wyłącznie zgromadzenie bezwzględnej większości głosów wymaganej do poparcia rządu. Próby stworzenia koalicji wielkich lub nadwyżkowych (takich jak idea porozumienia BJuT z PR) wymierzonych przeciw konkretnym politykom (w tym przypadku –

przeciw Juszczence) nie powiodły się. Jeszcze trudniej mówić w przypadku ukraińskiego systemu partyjnego o jakiegokolwiek koalicyjnej zbieżności programowej. Głównym kryterium zawarcia lub niezawarcia określonego porozumienia pozostawały bowiem w analizowanym okresie sympatie i antypatie poszczególnych polityków, a nie preferencje ideologiczne.

Pomimo uznania okresu 2006–2010 za czas stabilizacji zachowań koalicyjnych niepotwierdzona pozostaje hipoteza o pełnej instytucjonalizacji przetargów koalicyjnych. Główną przeszkodą w tym procesie są kolejne zmiany o charakterze ustrojowym, polegające na powrocie do prezydenckalnej formy rządów oraz mieszanej ordynacji wyborczej. Problemem pozostaje też brak wyrazistości ideologicznej poszczególnych ugrupowań politycznych (ukraińskie partie wciąż są silnie spersonalizowane). Wreszcie nie bez znaczenia jest też niski poziom lojalności deputowanych.

Czynnikiem sprzyjającym instytucjonalizacji przetargów koalicyjnych była w przypadku Ukrainy zmiana systemu wyborczego z mieszanego na proporcjonalny. W listopadzie 2011 r. Rada Najwyższa zdecydowała jednak o powrocie do mieszanej formuły wyborczej – w planowanych na jesień 2012 r. wyborach połowa miejsc obsadzanych będzie w segmencie proporcjonalnym, a połowa – w segmencie większościowym. Co więcej, w wyborach proporcjonalnych podniesiono próg wyborczy do poziomu 5%, ordynacja zabrania także wystawiania list kandydatów przez bloki wyborcze (mogą to uczynić tylko pojedyncze ugrupowania). Te instytucjonalne obostrzenia wpłyną z pewnością na strategię koalicyjne poszczególnych partii, mogą też spowodować sytuację, w której zwycięzca wyborów po raz pierwszy od uzyskania przez Ukrainę niepodległości będzie mógł sformować rząd samodzielnie.

Aneks

Tabela 1. Wyniki kolejnych wyborów parlamentarnych na Ukrainie (lata 2002–2007)

	2002		2006		2007	
	Odsetek uzyskanych głosów (PR)	Liczba mandatów	Odsetek uzyskanych głosów	Liczba mandatów	Odsetek uzyskanych głosów	Liczba mandatów
NU	23,57	112	13,95	81	14,2	72
BJuT	7,26	22	22,29	129	30,7	156
ZaJedU	11,77	101	–	–	–	–
PR	–	–	32,14	186	34,4	175
SPU	6,87	23	5,69	33	2,9	–
KPU	19,98	66	3,66	21	5,4	27
BL	–	–	2,4	–	4,0	20
SDPU(z)	6,27	24	–	–	–	–
Inne	2,07	9	–	–	–	–
Bezpartyjni	0,0	93	–	–	–	–

Źródło: opracowanie własne na podstawie: L. Hurska-Kowalczyk, op.cit., s. 265, 284.

Tabela 2. Koalicje parlamentarne na Ukrainie w latach 2002–2012

Premier	Koalicja (nazwa i skład)	Stabilność
Wiktor Janukowycz (21.11.2002 – 07.12.2004)	„koalicja parlamentarno-rządowa (PUK)”: różne frakcje oraz bezpartyjni z wyjątkiem BJuT i NU	25.12.2003 – 11.09.2004*
Mykoła Azarow (07.12.2004 – 28.12.2004)	brak	rządy techniczne powołane na czas prezydenckiej kampanii wyborczej
Wiktor Janukowycz (28.12.2005 – 05.01.2005)		
Mykoła Azarow (05.01.2005 – 24.01.2005)		
Julia Tymoszenko (24.01.2005 – 08.09.2005)	„pomarańczowa koalicja”: NU – BjuT – SPU – PPU	04.02.2005 – 08.09.2005
Jurij Jechanurów (08.09.2005 – 04.08.2006)	brak	poparcie możliwe dzięki memorandum Juszczenko – Janukowycz
Wiktor Janukowycz (04.08.2006 – 18.12.2007)	„koalicja antykryzysowa”: PR – SPU – KPU	07.07.2006 – 30.09.2007
Julia Tymoszenko (18.12.2007 – 11.03.2010)	BJuT – NU–LS	15.10.2007** – 16.09.2008
	BJuT – NU–LS – BWŁ	09.12.2008 – 11.03.2010
Mykoła Azarow (11.03.2010 – nadal)	„koalicja stabilności i reform”: PR – KPU – BWŁ	11.03.2010 – nadal

Źródło: opracowanie własne.

* Wyjście z koalicji 15 deputowanych Demokratycznej Inicjatywy-Ludowładztwa, 21 deputowanych Ludowej Agrarnej Partii Ukrainy, 9 deputowanych grupy Centrum oraz 17 deputowanych Partii Przedsiębiorców i Przemysłowców Ukrainy.

** Data porozumienia. Formalną umowę koalicyjną sygnowano 29.11.2007 r.